

חקר ועיון / הרב יהושע מנחם בלושטיין _____ רצה

הרב יהושע מנחם בלושטיין

ראש מכון עמקה של הלכה

ערד

כרחוק מזרח ממערב

**בעיית הגדרת תחום המזרח ותחום המערב בכדור הארץ -
מסעירה את עולם ההלכה שנים רבות * במאמר שלפנינו נסקור
בקצרה תשע הצעות בולטות לפתרון הבעיה העמוקה * זרקור
למשנתו הבהירה של הגאון ר' מנחם מנדל כשר זצ"ל בנושא**

אחד התחומים בהם השאיר הגאון הגדול הרב מנחם מנדל כשר זצ"ל מורשת חשובה והטביע חותם בל ימחה, הוא הסוגיה המהותית ורבת ההשלכות של בעיית הגדרת תחומי המזרח והמערב בכדור הארץ.

במאמר זה ננסה להאיר מזווית חדשה את גישת הגרמ"מ זצ"ל לנושא, ולשם כך נסקור בקצרה את הבעיה ונתייחס בקיצור נמרץ לתשע הצעות בולטות שהוצעו לפתרונה.

הקצוות שהתחברו במפתיע

בימי קדם, כאשר ברור ופשוט היה לכל האדם אשר על פני האדמה שהארץ שטוחה היא, לא שייך היה להסתפק היכן הוא המזרח והיכן הוא המערב, ואיש לא העלה בדעתו את האפשרות כי אי פעם תתעורר בעיה חמורה בהגדרת תחום המזרח או המערב.

אולם כאשר החלה להתפשט התיאוריה, ולאחר מכן הידיעה, כי העולם עגול הוא - החלה האנושות לתפוס את אט כי שני הקצוות, המזרח והמערב, שבעבר היו נראים מנותקים כל כך, התחברו להם לפתע, על כל המשתמע. עובדה זו יצרה עם הזמן את השאלה הגדולה היכן מתחיל תחום המזרח ומסתיים תחום המערב.

החל מאותה תקופה החלה שאלה זו להעסיק את חכמי ישראל, ולהבדיל אלף אלפי הבדלות אף את חכמי אומות העולם, שניסו בכל כוחם למצוא פיתרון לבעיה הקשה.

על מנת להבין היטב את הבעיה, ניתן להשתמש באופן ההסבר הבא:

ידוע כי השמש מקיפה את כדור הארץ בכל 24 שעות, וכי בכל רגע נתון חצי מכדור הארץ מואר על ידי השמש ואילו חציו השני נותר חשוך. נדמיין לעצמנו את הרגע שבו נמצאת השמש בדיוק מעל ארץ ישראל ביום השבת.

השעה בארץ ישראל באותו הזמן היא 12:00 בצהריים (חצות) של יום השבת. מה תהיה השעה במרחק 90 מעלות (רבע כדור) מזרחה מארץ ישראל? 6:00 בערב (שקיעה) של יום

רצו _____ על דעת רבו

השבת! שכן אצלם לפני שש שעות היה 12:00 בצהריים, ועכשיו השמש שעומדת מעלינו - עבורם שוקעת. ומה תהיה השעה במרחק 90 מעלות (רבע כדור) מערבה מארץ ישראל? שם תהיה השעה 6:00 בבוקר (זריחה) של יום השבת! שכן אנחנו מקדימים אותם בשש שעות, והשמש שעומדת כעת מעלינו רק זורחת להם כעת. אלה הן השעות בחצי הכדור המואר כרגע על ידי השמש.

עד כאן הכל ברור לכאורה, אולם הבה נחשוב לרגע: הלילה השורר כעת בחצי הכדור החשוך, איזה לילה הוא? האם הוא ליל שבת, או שמא ליל מוצאי שבת?

אם נשאל את התושבים המתגוררים באיזורים אלה נגלה שהתשובה לא תהיה אחידה. באיזורים המזרחיים יותר יענו לנו התושבים בוודאות כי הלילה הזה הוא ליל מוצאי שבת, אולם באיזורים המערביים יותר יענו לנו התושבים בביטחון כי הלילה הזה הוא ליל שבת. וכאן מתעוררת השאלה במלוא עוזה: מי מהם צודק? איזה לילה הוא הלילה הזה? ואם אכן בצד מזרח הלילה הוא ליל מוצאי שבת ובצד מערב הלילה הוא ליל שבת, היכן הוא גבול המזרח וגבול המערב שלפיו נקבע לגבי כל מקום האם לילו הוא ליל שבת או ליל מוצאי שבת?

זוהי המשמעות של בעיית הגדרת תחומי המזרח והמערב בכדור הארץ.

שלושה פולמוסים

שלוש פעמים במהלך ההיסטוריה היהודית הוצפה בעיית הגדרת תחומי המזרח והמערב, וגררה אחריה פולמוס גדול.

הראשון שהציף את הנושא הוא אביר הרועים רבי יהודה הלוי, אשר בספרו 'ספר הכוזרי' מאריך החבר להסביר למלך כוזר את בעיית הגדרת תחומי המזרח והמערב, ומציע לה פיתרון משלו.

הצעת ספר הכוזרי לפתרון הבעיה התקבלה על ידי חלק מרבותינו הראשונים, אך נשללה בתוקף על ידי חלקם האחר, ומאז ועד היום משמשת שיטת הכוזרי כפתיח לכל דיון הלכתי בנושא.

הפולמוס השני בעניין בעיית הגדרת תחומי המזרח והמערב, נפתח בשנת תרל"ד על ידי החוקר חיים זעליג סלונימסקי, שהציף את הבעיה מעל גבי עיתונו 'הצפירה', ופירסם בקשה מיוחדת מחכמי ורבני אותו הדור לפרסם ולהביע את דעתם בדבר השאלה, מה שאכן גרר תגובות רבות מתלמידי חכמים מכל רחבי אירופה, ועורר פולמוס רב שנים.

הפעם השלישית שבה עלה הנושא היתה כידוע וכמפורסם בימי מלחמת העולם, בסוף שנת תש"א, וביותר לקראת יום הכיפורים תש"ב, בעקבות הגעתם של פליטי מלחמה לתלמידי ישיבות פולין וליטא לעיר קובה אשר ביפן.

חשוב להבין כי בשום מקום בחז"ל לא מוזכרת הבעיה וכל שכן שלא פתרונותיה, ולכן לא נותר לנו אלא להשתמש בסברא ובהגיון על פי דעת תורה. ואכן ניתן להיווכח כי

חקר ועיון / הרב יהושע מנחם בלושטיין _____ רצו

כל השיטות ללא שום יוצא מן הכלל השתמשו בכח הסברא וההיגיון כדי לפתור את הבעיה.

במאמר שלפנינו נסקור בקצרה תשע הצעות בולטות שהועלו במהלך השנים לפתרון הבעיה, על מנת להבין היטב היכן ממוקמת שיטת הגרמ"מ כשר, ועל מה הוטבעו אדניה.

נתחיל בשיטות ההולכות בשיטת ספר הכוזרי, אשר לו משפט הבכורה באשר הוא ראש המדברים בנושא זה כפי שהתבאר לעיל, ואחריהן נביא את השיטות האחרות, כאשר הן מסודרות בסדר פנימי חדש ומיוחד, הממחיש היטב כיצד כל שיטה מתשע השיטות הולכת צעד אחד קדימה יותר מקודמותיה.

א

שיטת הרי"מ שפירא מטשארקוב בדעת ספר הכוזרי:

90 מעלות מזרחה מארץ ישראל חולף קו

שהוא תחילת המזרח וסוף המערב

כאמור, הראשון מבין גדולי ישראל שהציע פיתרון לבעיית הגדרת תחומי המזרח והמערב הוא ספר הכוזרי (מאמר ב' סימן י"ח). לדעת הכוזרי מציאות קיומה של בעיית הגדרת תחומי מזרח ומערב - מכריחה אותנו לומר שבאיזה מקום בעולם ישנו קו שהוא תחילת המזרח וסוף המערב¹. וכיון שכדוריות העולם מכריחה אותנו להודות כי יש התחלה למזרח וסוף למערב, המקום המתאים לכך ביותר הוא 90 מעלות מזרחה מארץ ישראל, ששם תחילה מדינת סין, שהיא המדינה המזרחית ביותר ביבשת העולם המשתרעת על פני 180 מעלותיו של חצי הכדור העליון, ולכן ראוי ששם יהיה תחילת המזרח². וראוי שיהיה שם מקום סוף המערב, כי את שטח האוקיינוס המשתרע על פני 180 מעלותיו של חצי הכדור התחתון יש לייחס אחר ארץ ישראל, שעל פיה ראוי

ה) שהאריך בהצגת תפיסת הקדמונים בנוגע לצורת הארץ, וכתב: "מאי זה היו יודעים החכמים האלה רוחב המדינות וארכה? ...הרוחב היו יודעין משיעור הקשת אשר יגיע אליה גובה החמה בחצי השמים... אבל האורך אין חשבונו מזדמן בכל עת, מפני שאינו נחשב ומתגלה אלא בעת לקות הלבנה על דרך מתוקן שאינו קשה כל כך, או בעת לקות החמה וחשבונו קשה ומשובש, וצריך להשתמר בו מצדדים רבים שאין אתה צריך אליהן בלקות הלבנה. והיו המלכים הראשונים אשר היו משימין

1. "ואין להימלט ממקום משתתף תהיה תחילת מזרחו אחרית מערב, והוא לארץ ישראל תחילת היישוב. ואין זה בדין התורה לבד, אבל בדין הטבע גם כן. כי לא יתכן שיהיו הימים השבועיים נקראים בשם אחד בעצמו ליישוב כולו, אלא אם נקבע מקום שיהיה התחלה לקריאה".

2. דברי הכוזרי מבוססים על התפיסה הגיאוגרפית שרווחה בזמנו בין כל החכמים. ועיין בספר העיבור לרבינו אברהם בר חייא הנשיא (מאמר א' שער

שייקרא שם השבת בכל 270 המעלות שאחריה, מלבד 90 המעלות שאותם מוכרחים אנו לייחס למזרח של ארץ ישראל³.

על פי הנחותיו אלה פירש הכוזרי את סוגיית 'נולד קודם חצות' המפורסמת שבמסכת ראש השנה (ז:).

גם בעל המאור בפירושו למסכת ראש השנה אימץ את הנחות הכוזרי, ומפרש באריכות את 'שלושת השמועות' שבסוגיה הנ"ל על פי ההנחה שמארץ ישראל עד סוף המערב שמונה עשרה שעות⁴. וגם הר"ן⁵ והריטב"א⁶ נראה שמסכימים עם פירושו של בעל המאור לסוגיה.

הכוזרי לא "מעלים" אבל הוא "מבליע" את משפט הרב. וכמו שכתוב כאן: והיה (=צין) סוף גדרי הקריאה, מפני שמה שיש אחריו אמנם נקרא בשם מזרח למקום שממנו מתחילים הימים" (ואגב באופן רעיוני זה הבסיס לרעיון הגרירה של החזו"א. אלא שאת הגרירה אפשר לתאר בשתי דרכים. ניתן לתאר זאת בצורה הנדסית. כאשר נקודה מסוימת בכדור עומדת בראש, ואנו מכניסים אותו לתוך מסגרת מרובעת שיש לה דופן מזרחי, הנקודה שהיא הקרובה ביותר לדופן המזרחי היא "מזרח" אמיתי לנקודת הראש. אך אפשר גם גרירה יבשתית שקצה היבשה הוא מזרח לראש. ואצל הכוזרי שני הדברים אחד. ואצל החזו"א, אחת דיבר הכוזרי, שתיים זו שמענו).

4. "יש בכאן שלוש שמועות עמוקות בסודותיהן וקשות בפירושיהן, והם שתומות ונעלמות מרוב החכמים, עד שדנו לפי דעתם שאינן כהלכה. וזה דבר של תימה, איך יהיו כל הדברים אמורים בתלמוד בסוד העיבור שלא כהלכה, ואיך נסמך על הקונדריסין המחוברים בסוד העיבור, ונניח התלמוד הערוך לפנינו. ועל כן אני אומר כי כל השמועות הללו כהלכה הן אמורות, וכל דבריהם הם יסוד לסוד העיבור המסור בידינו, אבל הפירוש הרחוק מי ידענו, ועמוק עמוק מי ימצאנו. ואני אומר כמי שאמר "כי בער אנוכי מאיש ולא בינת אדם לי, ולא למדתי חכמה, ודעת קדושים אדע", וכמעט שהדיחוני בחכמתם חכמי ספרד ז"ל, נשאני לבי לכתוב דעתי בפירוש שמועות הללו".

5. "הרוצה לעמוד על עיקרי שמועות הללו כפי מה שנתבאר בשרשי חכמת התכונה, יעיין כפי מה שנכתב בהן בספר המאור, ולא רציתי להאריך ולכתבן, שכבר נתפרשו שם בארוכה".

6. "... כן פירש רש"י ז"ל. ויש להר"ז ז"ל בהלכה שיטה אחרת שהיא יותר מחוורת".

דעתן להעמיד הדבר הזה על בוריו ממנים אנשים חכמים וחשבנים בכל מדינה ומדינה לחקור על הדבר הזה... והיו חוזרים בדבר פעמים רבות עד שהתברר להם שאין בו טעות, ועל המנהג הזה נהגו בכל המדינות, והתחילו לחקור מקצות המזרח עד שהגיעו לקצות המערב, ומצאו המרחק ביניהן י"ב שעות שלמות ולא יותר, כאשר אתה מוצא רוחב המדינות וארכן בספר צורת הארץ".

3. (דברי החבר): "ודע כי שבתות ה' ומועדי ה' אמנם המה תלויים בנחלת ה'".

(שאלת הכוזרי): "אמר הכוזרי: הלא תחילת קביעות הימים מן הצין, מפני שהוא תחילת המזרח ליישוב".

(תשובת החבר): "...השבת לא נכנס אלא על מי שבא עליו השמש אחר סיני על הדרגה עד אחרית המערב, ואחר כך עד אשר תחת לארץ, ואחר כך עד הצין, אשר הוא מזרח היישוב. ויקרא השבת לצין אחר ארץ ישראל בשמונה עשרה שעות... וצריך שתהיינה השמונה עשרה שעות עיקר בקריאת היום השביעי, מפני שארץ ישראל שהיא מקום התחלה לקריאת שמות הימים בינה ובין השמש, בעת שהוחל לקרוא בשם שש שעות, ואיננו זו להתמיד שם השבת על הדמיון על היום אשר התחילה השמש לסבב מסוף המערב, וראה אותה אדם שוקעת והוא בארץ ישראל וקרא תחילת השבת, עד שהגיעה אל עומת ראשו אחר שמונה עשרה שעות, והיתה ערב לתחילת הצין, ונקרא לשם תחילת השבת. והיה סוף גדרי הקריאה, מפני שמה שיש אחריו הוא נקרא בשם מזרח למקום שממנו מתחילים הימים".

[הערת הגר"מ קורן: רבים התחבטו בשאלה מדוע לדעת הכוזרי קו התאריך אינו בארץ ישראל, ומדוע הוא "מעלים" את משפט הרב האחרון של הסיכוב. ובאמת

חקר ועיון / הרב יהושע מנחם בלושטיין _____ רצט

בימי הפולמוס השני של בעיית הגדרת המזרח והמערב פירסם הרב ישעיהו מאיר כהנא שפירא מטשארקוב תשובה הלכתית על פי דברי ספר הכוזרי ובה נקט הלכה למעשה כי קו התאריך הינו קו ישר הנמתח 90 מעלות מזרחה מארץ ישראל. גם הרב אלכסנדר משה לפידות אב"ד ראסיין תמך בדעה זו במאמר שפירסם.

בשנות הפולמוס השלישי צידדו כן הרב יוסף דינקלס בקונטרס 'סוד נקודה דלתתא', והרב חיים אהרן צימרמן בספר 'אגן הסהר'.

הבעייתיות בשיטה זו

הנקודה הבעייתית ביותר בשיטה זו היא, שבפועל, בשונה ממה שהניח הכוזרי על פי תמונת הארץ שהיתה מקובלת על כל בני תקופתו כדבר מוחלט, המציאות הינה שאם מותחים קו 90 מעלות מזרחה מירושלים - לא עובר הקו על חוף הים, אלא בעיצומה של היבשה, וחוצה את מדינת סין, את איי הפיליפינים, את אינדונזיה ואת אוסטרליה. ונמצא לפי זה שבעיצומה של יבשה יהיו חילופי תאריכים בין יושבי המקום.

מצב זה הינו בלתי אפשרי ואינו מתקבל כלל על הדעת, כמו שכתב רבינו יצחק הישראלי תלמיד הרא"ש בספר יסוד עולם (מאמר ב' פרק י"ז) וזה לשונו שם:

"ועוד יש לטעון בזה ולומר, איך יתכן שיהיה לוי השוכן במקום טבור הארץ עומד עתה בחצות יום שבת, וכפור בו יהודה שכנו הרחוק מעט קט לצד מזרח, ויאמר "לא כי, אלא ביוםם של אתמול אנו עומדים. היש בעולם התול ושגוען כמו זה?"

מסיבה זו נתקלה דעת הרב שפירא מטשארקוב בהתנגדות גדולה, כאשר בין המתנגדים נמנים הרב יוסף שאול נתנזון בעל השואל ומשיב, ר' יצחק אלחנן ספקטור, הגאון הרוגוצ'ובי, ועוד.

ב

שיטת החזון אי"ש בדעת ספר הכוזרי:

קו התאריך ממוקם 90 מעלות מזרחה מירושלים,

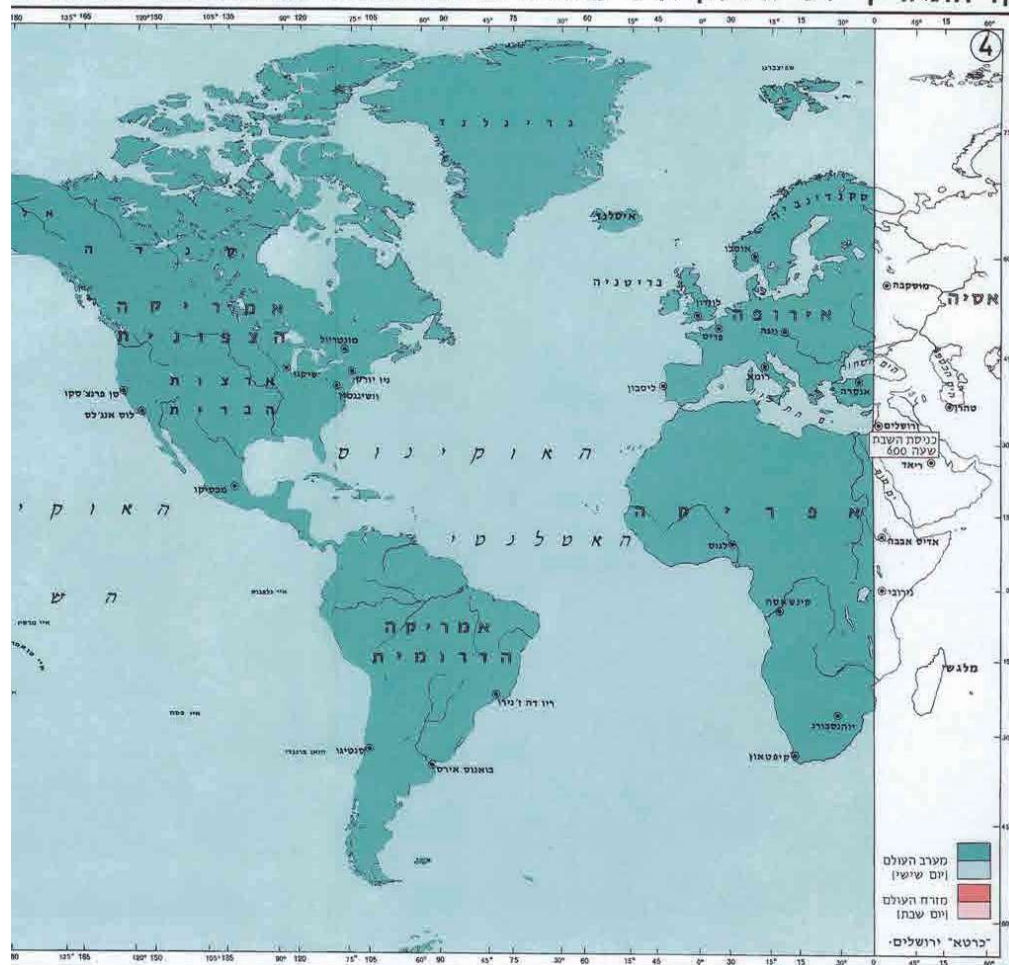
אך כאשר הוא פוגע ביבשה הוא מתעקם לפי קו החוף

סברת הגאון בעל חזון אי"ש זצ"ל ביישוב בעיית הגדרת מזרח ומערב הינה, היתה שפתרון שאלה כזו אינו יכול להיות מדעתנו, אלא הוא חייב להיות מבוסס על מקור בגמרא, כיון שעל פי השקפתו לא תיתכן בעיה שאין לה פיתרון ברור בתורה שבעל פה, כלומר בתלמוד דידן, שהרי רבינא ורב אשי סוף הוראה, ולכן מוכרחים אנו למצוא מקור בגמרא וממנו להוציא את הפיתרון.

החזון אי"ש התאמץ מאד להוכיח שפירוש הכוזרי לסוגיה בראש השנה הוא הפירוש האמיתי, כיון שהוא הפירוש היחיד שאינו מוקשה, וכיון שכך הריהו כאילו כתוב בגמרא. עוד סבר החזון אי"ש כי כל הראשונים ללא יוצא מן הכלל מסכימים עם דעת הכוזרי והרז"ה, והוסיף שהכוזרי והרז"ה לא חידשו שיטתם מדעתם, אלא רק העלו על הכתב מה שהיה מקובל בידם.

אולם כיון שדעת הכוזרי והרז"ה כפשוטה נוגדת את ההיגיון, כפי שכתב היסוד עולם
(הובאו דבריו לעיל) - חידש החזון אי"ש חידוש עצום מדעתו, והוא שעל כרחנו גם הכוזרי
והרז"ה לא התכוונו שיעבור הקו ביבשה, כי סבירא להו שאף שהקו אכן נמתח 90

קו התאריך לפי ה"חזון איש" 90 מעלות מירושלים בים בלבד בלא חלוקת היבשה וכל אורך חוף

הבעייתיות בשיטה זו

למעשה הנחות החזון אי"ש בענין זה תמוהות מאד.

לסוגיית 'נולד קודם חצות' שהיא מן הקשות שבש"ס⁷, נאמרו למעלה מעשרה פירושים, מתוכם פירושיהם של גדולי הראשונים. קשה מאד לומר שפירושם של בעל המאור והכוזרי הוא המחזור שבהם. אדרבה, פירושם הוא מן הפירושים המוקשים ביותר, וישנם פירושים אחרים בהירים ומיושבים. ומוכן מאליו שאם נקבל כל אחד מן הפירושים האחרים ימצא שאין זכר בגמרא זו לשאלת קו התאריך⁸.

ומה שכתב החזון אי"ש כי דעת הכוזרי והרז"ה מקובלת על כל הראשונים, תמוה עוד יותר, כי חלק מהראשונים שהביא כלל לא כתבו כשיטת הכוזרי והרז"ה, אלא כתבו ש"הימים מן המזרח מתחילין", וזה אינו סיוע כלל לשיטת הכוזרי והרז"ה, כי שהימים מתחילים מן המזרח הוא מושכל ראשון המקובל לכולי עלמא, וכל השאלה היא היכן מתחיל אותו מזרח. והראב"ד⁹ והיסוד עולם הלא תוקפים שיטה זו בחריפות¹⁰.

9. ב'כתוב שם' ר"ה כ: תוקף הראב"ד בחריפות את דברי בעל המאור:

באות ט"ז: "הנה הוא כמלקט שבלים מאחרי הקוצרים ולא השיגה ידו אפילו כמלוא מגל".

ובאות י"ז: "אחר הדברים האלה ואחר הגליון כולו, והריח אשר הריח מן הכוזרי ומחבורי ר' אברהם ב"ר חייא הספרדי, כי הם פירשו ההלכות הללו על זה הדרך עצמו, והוא מתעטר בעדים שאינם שלו. אין לנו ללמוד מדברי מי שאינן מאנשי התלמוד לפי שהם מסבכים פני ההלכה לדבריה באשר לא כן. וכבר שמענו כי הנשיא ר' יצחק בר ברוך ז"ל שהיה בקי בזו החכמה והיה בקי בהלכה שבר את הדברים האלה ויישר כוחו ששיכר... על כן ראוי לשכור דבריהם ואנחנו כבר נתגלה לנו מן השמים פירוש שמועה זו והיא כתובה אצלנו".

ובאות י"ח: "עד כאן הראונו מן השמים והוא ראוי לסמוך עליו".

יש לציין כי יתכן מאד שהראב"ד מתקיף את הכוזרי ובעל המאור כיון שהבין שלשיטתם קו התאריך עובר בארץ ישראל, או שפירש את שיטתם באופן אחר השונה מן האופן (המתורץ והמיושב) שבו התבארה שיטתם לעיל. וכן רבים מהחולקים על שיטת הכוזרי יתכן שסוברים בשיטתו אחרת

7. בספר יסוד עולם (חלק ב' מאמר ד' פרק ח') מביא תשובת רב האי גאון: "והאי שמעתתא דאמר רב נחמן וכו', אין אנו יודעין מאי קאמר, ולא יתכן היאך יהיה דבר זה, וכמה פעמים נשאלנו עליה, ואי אשכחנא בה טעמא הוה אמרינן לה, וכלל אומר שאינה דבר מדוייק" (וכן הוא בתשובות הגאונים מרמורשטיין עמוד כ"ט מכתב יד).

8. עיין מה שכתב רבי בנימין זאב ווילנר מעיר יארוסלב בתשובתו המובאת בספר דברי חכמים המוקדש כולו למשא ומתן התורני שהיה בימי הפולמוס השני: "ואנכי עיינתי בהדבר וראיתי כי אין ללמוד להלכה מדברי הכוזרי הנ"ל, כי כמו שאין למדין הלכה מן ספרי המקובלים, וכמ"ש המגן אברהם בכמה מקומות, כן אין למדין הלכה מן ספרי מחקר ודרוש כהכוזרי. ומה גם כי דברי הכוזרי בפרק הנ"ל תמוהים מאד כנודע וכמו שאברר אחר זה, וחלילה לנו להחניף ולהצדיק דבריו ולומר שלא כהלכה לחלל השבת. ודברי הרז"ה הנ"ל עוד תמוהים יותר כנודע... והרז"ה לא אמרם להלכה. סוף דבר אין ללמוד להלכה כלל מדברי הכוזרי והרז"ה הנ"ל. ובסיום התשובה: "לכן אחת אומר כי אין ללמוד להלכה כלל מדברי הכוזרי והרז"ה הנ"ל, וישארו במקומם בהיכל הדרוש שאין משיבין עליו וחולקין כבוד לגדול, אך בהיכל ההלכה לא יבואו שמה, אסור להחניף ולהצדיק את אשר לא יצדק".

חקר ועיון / הרב יהושע מנחם בלושטיין _____ שג

ומה שכתב שדברי הכוזרי והרז"ה הינם דברי קבלה, הוא תמיהה על תמיהה, כי לא הכוזרי ולא הרז"ה מזכירים ולו ברמז שקבלה היא בידם, כך שמנין לנו קביעה זו? וגם קשה מאד לקבל שלכוזרי והרז"ה היתה קבלה שלא הכירה רב האי גאון ולא הכירוה שאר הראשונים שחלקו עליהם ולא נזכרה מעולם לפני כן בשום מקום.

וסברת ה'גרירה' שחידש החזון אי"ש מדעתו, ועל פיה נגזרת באיזור סיביר יבשה מרוחקת יותר מששים מעלות, גם כן מוקשה מאד מכמה פנים, וכמה דברים מוזרים ותמוהים מאד נולדים ממנה, וכמו שכבר הרחיבו והאריכו הרבה כותבים ומחברים.

ומעל הכל קיים קושי גדול בשיטת הכוזרי והחזון אי"ש, כי אין שום היגיון מאחורי מתיחת קו התאריך בקצה מדינת סין, תוך הפרדת מדינת יפן ושאר כל האיים הסמוכים אליה ממנה. זהו דבר שנוגד את ההיגיון הבסיסי של כל רואי השמש, אשר כולם כאחד מסכימים כי 'ארץ השמש העולה' היא חלק בלתי נפרד ממזרח העולם. הכיצד ניתן לבוא ולומר כי סין הינה קצה המזרח ואילו יפן שייכת לאמריקה? אין זה דבר הגיוני המתישב על הלב.

הכוזרי שהעלה את הסברה למתוח שם את הקו, עשה זאת מפני שסבר ששם הוא קצה היבשה שאין אחריה כי אם ים, ולכן קבע כי על הקו להימתח שם. אולם כיום שאנו יודעים שאחרי מדינת סין ישנם איים נוספים הסמוכים אליה, אין שום סברה למתוח את הקו במקום שהציע הכוזרי, ואין כל ספק כי אם היה הכוזרי מכיר מציאות זו - לא היה אומר כן, ואם היה נודע לו כך אחרי כן - ודאי היה חוזר בו¹¹.

הקדמונים... אך אנחנו כבר גילינו למעלה... שמה שחשבו הקדמונים שחצי כדור הארץ שקוע במים, שכבר נתבטל המונח הזה. שכל הקדמונים הן מבני ישראל והן מאומות העולם כולם כאחד נמצאו בזה שוגגין ומוטעין... אשר לפי זה... היא נעקרת מאליה ואין לה יסוד לגמרי".

ועיין עוד שם בשער ג' סימן ס"ד: "ואף על פי שכל הקדמונים הן מבני ישראל הן מאומות העולם כולם חשבו שחצי כדור הארץ מגולה וחצי שני שקוע וטבוע במים... מכל מקום תדע שכל הקדמונים כולם כאחד נמצאו בזה שוגגים ומוטעים, כי לאחרונים זה מעט יותר ממאה שנים ועד הנה, יורדי הים באניות שלוחי צרפת וספרד ופורטוגאל היורדים לתור את הים התוודע להם במראה ולא בחידות שבכל ששה קצוות של כדור העולם מצאו דיורים, מהם ביבשה מהם באיי הימים, מהם בחלק העליון לדעתנו, מהם בחלק התחתון הנוכח תחת

ממה שהתבאר כאן, ולפיכך חלקו. אבל גם אם אכן כך הוא, מכל מקום יוצא שלדעתם מעולם לא אמר הכוזרי את מה שהתבאר לעיל בשמו, ואם כן מה לנו ולשיטה זו.

10. לשון הגר"ש מוהליבר בתשובתו הנדפסת בספר דברי חכמים: "היתכן שיעמוד על דעתו לפסוק להלכה למעשה לשנות את יום השבת חלילה בשביל דברי הכוזרי והמאור שלא נאמרו כלל לעניין הלכות שבת וחכמים גדולים בתורה וחכמה מהקדמונים חלקו על דעתם וביטלוה".

11. הראשון שהקשה קושיה זו היה רבי דוד גנו תלמיד הרמ"א והמהר"ל, בספרו 'נחמד ונעים' (שער ז' סימן קס"א) שם האריך לדחות את שיטת מי שסובר שהימים מתחילים מן הקצה המזרחי של מדינת סין: "מפני שטעמו שחשב שחצי כדור הארץ שקוע במים, כדעת רוב וכמעט כל החכמים

שיטת הגרי"מ טוקצינסקי:

קו התאריך ממזקם מאה ושמונים מעלות מירושלים

הצעה מפורסמת נוספת היא הצעתו של הגרי"מ טוקצינסקי בספרו 'היומם בכדור הארץ'.

לדעת הגרי"מ ט, "קצוות מחייבים מרכז ומרכז מחייב קצוות", וכיון שקיומו של קו תאריך הוא מחוייב המציאות - בהכרח ישנו גם קו מרכזי. כי עצם קיומו של קו תאריך יוצר בהכרח קו מרכזי המקביל כנגדו, שממנו ואילך מתחלק העולם למזרח מכאן ומערב מכאן. וכיון שמרכז העולם הוא ללא ספק ירושלים, הדין נותן שקו התאריך יעבור במרחק 180 מעלות מירושלים.

למעשה נכתבה הצעה כזו כבר בשנת תקנ"ד, על ידי הר"ר משה חיים רימיני בספרו מחר חודש (פלורמצי תקנ"ד), כרעיון בעלמא ולא להלכה.

בימי הפולמוס השני היה זה פותח הפולמוס עצמו, החוקר חיים זליג סלונימסקי שפירסם ברכים הצעה זו והרבה לה ראיות וסברות שונות ומשונות.

בימי הפולמוס השלישי נקט כשיטה זו הגרי"מ טוקצינסקי, ואליו הצטרפו עוד כמה מגדולי ישראל ביניהם הרה"ק ר' שלמה מזוועהיל זצוק"ל.

שיטת הגרי"מ ט הולכת צעד אחד קדימה משיטות הרי"מ שפירא והחזון אי"ש: הגרי"מ ט אמנם מסכים עם הנחת היסוד של הרי"מ שפירא והחזון אי"ש שקו התאריך תלוי בארץ ישראל, אבל הוא חולק על קביעתם שקו התאריך חייב להיות 90 מעלות מזרחה, והוא קובע אותו 180 מעלות מארץ ישראל.

הבעייתיות בשיטה זו

למעשה, קביעת הגרי"מ ט שירושלים, מלבד היותה מרכז העולם מבחינת חשיבותה קדושתה והשפעתה, צריכה להיות גם המרכז הגיאוגרפי של העולם, אינה מובנת.

יחיד בעולם של חוברת ראשונה מן הספר, ושמה מגן דוד, ושם תוכן הספר והסכמות, נמצא באוצר החכמה), השיב שרבי דוד גנץ סבר שלכוזרי קו התאריך עובר בירושלים עצמה, כפי שמדוקדק מדבריו. אבל באמת אם זו הייתה כוונתו, לא מובן כלל מה התחדש עם גילוי אמריקה, ועל כל פנים, אם אפילו הבנה כזו בשיטה גורמת את דחייתה בגלל המציאות, ק"ו בן בנו של ק"ו, שעל השיטה להידחות בדרך בה הבינוהו כמעט כל העוסקים בו].

כפות רגלינו, והוא החלק העולם החדש... אשר שם יבשה רחבת ידיים, והוא חלק גדול קרוב לה' שלישי העולם אשר אנחנו יושבים בהם, וכולם מלאים צאן אדם כמו שיתבאר בסמוך".

[הערת הגר"מ קורן: ידידי הרה"ג ידידיה מנת ששמע ממני את הדברים, וגם שמע ממני שלספר יש הסכמה של בעל התו"ט שציין שעבר על כל דפיו בכתב היד, ולא עבר מדף לדף עד שהבין את הדף האחד, (קיים עותק

חקר ועיון / הרב יהושע מנחם בלושטיין _____ שיה

המציאות היא שאף אם נניח שקו התאריך גורר בהכרח קו מרכזי שמחלק את העולם למזרח ומערב, ונמקם את הקו בכל מקום אחר - לא יסתור הדבר את מרכזיותה של עיר הקודש.

וכי פגיעה היא זו בקדושת ירושלים אם נניח שהיא אינה המקום בו נחלקים המזרח והמערב? הרי אין שום קדושה או משמעות למרכז העולם, חוץ מזה שהוא מסמל התחלה וסוף של איזורים.

ובכלל, כל עיקר הקביעה שמזרח כדור הארץ ומערבו חייבים להיות שווים בגודלם, אינו מוכרח כלל. יתכן מאד שמזרח העולם גדול יותר ממערבו או להיפך, ואין בכך כלום.

קביעות אלו מזכירות את החלטת האומות לקבוע את העיירה הבריטית גריניץ שבפרברי לונדון למרכז העולם, ועל פי מרכז זה לקבוע את קו התאריך. אולם אין לכל הלך המחשבה הזה כל משמעות אמיתית, שהרי לכל ברור שגריניץ לא נקבעה להיות מרכז העולם מפני שהיא באמת מרכזו, ולא נהפכה גריניץ להיות מרכז העולם מפני שכך נקבע, אלא הכל סמלי בלבד, ומה לזה בעולם ההלכה כאשר אנו מחפשים את המקום האמיתי שבו נבדלים המזרח והמערב.

קביעת מקום הקו אמורה להיות הגיונית, מאיזה טעם יש לקבוע שדוקא כאן יתחיל המזרח ויגמר המערב, ולא כמו שיטה זו שקובעת את קו התאריך במקום מזדמן שאין לו היגיון לעצמו, רק בגלל שהוא רחוק מרחק מסויים ממקום מרוחק אחר.

ד

שיטת ספר 'בני ציון':

קו התאריך נמצא במקום בו התרחש צאת הכוכבים הראשון

הרב דוד שפירא בשו"ת בני ציון (סימן י"ד), סבור כי כיון שצאת הכוכבים הוא תחילת היממה על פי התורה, על קו התאריך לעבור במקום בו אירע צאת הכוכבים הראשון בששת ימי בראשית, שכיון ששם החלה היממה הראשונה (מאז בריאת המאורות) - שם ראוי לקבוע לדורות את מקום תחילת המזרח וסוף המערב והתחלפות היממה.

והנה ישנן מקורות אשר לפיהן נתלתה החמה בג' שעות ביום (היינו בתחילת השעה הרביעית), ובהנחה שהעיקר כהסוברים שחשבונות התקופות והמולדות מיוסדים על פי אופק ירושלים, יוצא לפי מקורות אלו שבשעת תלייתה עמדה החמה בירושלים 45 מעלות לצד מזרח. וכיון שאור החמה מתפשט כידוע 90 מעלות לכל צד, נמצא שבאותה רגע שבו נתלתה החמה בירושלים אירעה במרחק 135 מעלות מזרחה מארץ ישראל - השקיעה הראשונה בהיסטוריה.

שו על דעת רבו

אחרי שמקום השקיעה הראשונה בידינו, עלינו לחפש היכן אירע צאת הכוכבים הראשון, ושם לקבוע את קו התאריך.

והנה זמן צאת הכוכבים לפי השערת הרב יוסף שוורץ בספר דברי יוסף הוא כאשר יורדת החמה 8 מעלות מתחת לאופק. אבל כיון שאורך הדמדומים אינו שווה בכל העולם, אלא מתאריך ומתקצר לפי קו הרוחב של כדור הארץ, גם אורך הזמן שלוקח לשמש להגיע לשמונה מעלות מתחת לאופק משתנה לפי קו הרוחב, ונמצא שקו התאריך אינו קו ישר, אלא קו מעוקל שבאופן מופלא עובר בממש בסמיכות לקו התאריך הבינלאומי, באופן שמתאים למנהג הנוהג כיום בכל מקום בעולם.

שיטת הבני ציון הולכת צעד אחד קדימה משיטות הרי"מ שפירא החזון אי"ש והגרי"מ ט: הבני ציון מסכים עם תפיסת הרי"מ שפירא החזון אי"ש והגרי"מ ט לפיה קו התאריך לא אמור להיקבע לפי היגיון גיאוגרפי, אלא לפי חשבונות אחרים¹², אבל הוא חולק על קביעתם כי החשבון תלוי בארץ ישראל, והוא תולה אותו במקום התרחשות צאת הכוכבים הראשון.

הבעייתיות בשיטה זו

שיטת הבני ציון מבוססת על מספר הנחות יסוד, שאם היינו יכולים לדעת שהן נכונות, אזי באמת היתה סברא גדולה לומר שעלינו למקם את קו התאריך שם.

אולם למרבה הצער אף אחת מהנחות היסוד של הבני ציון אינה מוסכמת¹³, ולא ברור לפי מה החליט הבני ציון להכריע דוקא כשיטה פלונית ולא כחבירתה. ואם ננסה ללכת לפי השיטות האחרות שיש בנוגע לכל אחת מן ההנחות, ייצאו לנו קוים רבים

אופן, ובאמת מקורה בתצפיות ישנות בלתי מדויקות, שמטרתן לא היתה חיפוש זמן צאת ג' כוכבים בינונים, אלא חיפוש זמן צאת ג' כוכבים קטנים רצופים.

ואם משנים רק את הנתון השגוי הזה - משתנה מיקום הקו לגמרי, והוא כבר אינו מתאים כלל למציאות הגיאוגרפית.

13. בעניין שעת תליית המאורות יש מחלוקת גדולה בין הראשונים. ובעניין המקום עליו מיוסדים חשבונות התקופות והמזלות ישנה מחלוקת גדולה עוד יותר. וגם הקביעה כי זמן צאת הכוכבים הוא זמן התחלפות היממה לא ברור כלל אם מקובלת על רבי יהודה הסובר שבין השמשות אינו כהרף עין אלא אורכו מן השקיעה ועד צאת הכוכבים.

12. אמנם בפועל הצעת הבני ציון כפי שהיא - יוצרת חלוקה המתאימה מאד לחלוקה המציאותית של המזרח והמערב, אבל הבני ציון לא קבע את הקו שם משום ההתאמה הגיאוגרפית, אלא מפני ששם היה צאת הכוכבים הראשון לדעתו. ומתחילה סבר לקבוע את מקום הקו במקום השקיעה הראשונה.

ועוד ועיקר, כל ההתאמה המופלאה של שיטת הבני ציון למציאות הגיאוגרפית היא רק כאשר נוקטים שזמן צאת הכוכבים הוא כאשר השמש נמצאת שמונה מעלות מתחת לאופק, אבל הקביעה הזו אינה נכונה כלל, כי זמן צאת הכוכבים הוא ג' רבעי מיל אחר השקיעה, כמו שמבואר בגמרא ובכל הפוסקים וכפי שמוכיחה המציאות, וזה יוצא פחות מארבע מעלות. ולכן קביעת צאת הכוכבים שמונה מעלות מתחת לאופק אין לה פשר בשום

חקר ועיון / הרב יהושע מנחם בלושטיין _____ שז

שאין לנו שום דרך לדעת איזה מהם הוא הנכון. ולא מסתבר שיש קו מן התורה ולא ניתן לנו שום כלי לדעת היכן הוא עובר.

ולכן בתור דרוש נאה שיטת הבני ציון יחודית ואף מופלאה, אבל למעשה ברור שלא ניתן לבסס שום קביעה הלכתית על סמך מגדלים פורחים כאלה.

ה

שיטת הרב בנימין רבינוביץ' תאומים:

קו התאריך ממוקם בקצה מזרח היבשה

במאמר צנוע שפורסם בקובץ הפרדס בשנת תשי"ד על ידי הרב בנימין רבינוביץ' תאומים, האריך הרב רבינוביץ' תאומים לבאר בטוב טעם ודעת שלפי השקפת הראב"ד ועוד הרבה ראשונים קו התאריך צריך לעבור במקום שבו מתחילה היבשה המזרחית ביותר על פי המציאות.

ולכן סבר הרב רבינוביץ' תאומים כי לאור צורת הארץ הידועה לנו כיום, קו התאריך אמור להימתח בחוף המזרחי של סיביר הרחוקה, בחופי מיצר ברינג הצר והצפוני, המבדיל בין יבשת אמריקה ליבשת אסיה.

שיטת הרב בנימין רבינוביץ' תאומים הולכת צעד אחד קדימה משיטות הרי"מ שפירא החזון אי"ש הגרימ"ט והבני ציון: הרב בנימין רבינוביץ' תאומים מסכים עם הרי"מ שפירא החזון אי"ש הגרימ"ט והבני ציון שפתרון הבעיה עובר דרך מתיחת קו, אך הוא חולק על קביעתם שהקו לא אמור להימתח על פי הגיון גיאוגרפי, כי לדעתו מתיחת הקו צריכה להיות אך ורק במקום המתאים לכך מבחינה גיאוגרפית.

הבעייתיות בשיטה זו

על שיטה זו המותחת את הקו במקום המתבקש ביותר מבחינה גיאוגרפית, אין לשאול כל שאלה מן השאלות שנשאלו לעיל על השיטות הקודמות.

אבל עדיין יש לשאול על הנחת היסוד שלגביה הרב בנימין רבינוביץ' מסכים עם השיטות הקודמות לו - הנחת היסוד שהחלוקה בין המזרח למערב חייבת להיות על ידי קו.

השאלה הנשאלת היא: למה מוכרחים להניח שחייב להיות קו שמבדיל בין המזרח למערב? אין כל ספק שכיון שהעולם עגול ויש מזרח ויש מערב - חייב להיות הבדל

שח _____ על דעת רבו

בין המזרח למערב, אבל מהיכן לקוחה ההנחה שההבדל חייב להיות על ידי קו מתוח מן הצפון לדרום שמעברו האחד מערב ומעברו השני מזרח, וקפיצה מצידו האחד לצידו השני מחליפה את היום משבת לחול ולהיפך?

מציאות זו הינה מציאות מוזרה ביותר, שאין כל הכרח להניח כי היא קיימת. ואדרבה, הסברה נותנת כי היא אינה קיימת, בפרט לאור העובדה שאין בשום מקום בחז"ל, לא בבבלי, לא בירושלמי, ולא בשום מדרש, שום מקור או רמז כל שהוא לכך שקיים קו כזה בעולם.

גם בפוסקים לא מצא לנכון אף פוסק מפוסקי הדורות כרש"י, הרשב"א, הרמב"ן, הרי"ף, הרמב"ם, הרא"ש, הטור, המחבר, הרמ"א, הט"ז, הש"ך, המגן אברהם, או כל פוסק אחר להשמיענו באיזה שהוא מקום שיש על פי התורה דבר גדול כזה.

מציאות כה משמעותית ורבת השלכה הנוגעת לעשרות גופי תורה - היתה חייבת להיות מוזכרת היכן שהוא על ידי אחד מהפוסקים שבאו אחרי ספר הכוזרי, אם היו הם סוברים שיש לפירושו השלכה הלכתית המחייבת למעשה¹⁴.

שיטת הרב יונה מרצבך:

האוקיינוס הוא המבדיל על פי התורה בין המזרח למערב

שיטה מעניינת במיוחד היא שיטתו של הרב יונה מרצבך, מראשי ישיבת 'קול תורה'

(מאמר "בעניין שאלת קו התאריך", נדפס בקובץ נועם שע"י בית תורה שלמה חי"ד עמ' 102, ובספר 'עלה יונה' תשמ"ט).

לדעת הרב מרצבך האוקיינוס הגדול, שהוא לפי השקפת חז"ל 'סוף העולם' - הוא המבדיל בין המזרח למערב. שהרי בו עצמו אין יבשות, ומצידו האחד שוכן היישוב המזרחי, ומצדו האחר שוכן היישוב המערבי, ולכן אין מתאים ממנו להיות ההבדל הטבעי שנתן הקב"ה בין היישוב המזרחי ליישוב המערבי.

לדעת הרב מרצבך האוקיינוס עצמו אינו לא מזרח ולא מערב, אלא שטח נייטרלי, שהנוסעים בו אינם משנים מחשבונם מאומה, כל עוד שלא הגיעו ליבשה.

הובאו באחרונים אחרים ראיות חזקות שהקו אינו יכול להתעקם, ודברי שניהם משכנעים מאד. ובאמת שניהם כאחד צודקים כי באמת גם מציאות קו ישר אינה הגיונית וגם מציאות קו עקום אינה הגיונית, וזה עצמו ראייה שלא יכול להיות קו תאריך.

14. בנוסף, ידוע כי אין מקום על פני כדור הארץ שניתן למתוח שם קו מן הצפון לדרום בלי שיעבור ביבשה. ונמצא שהיכן שלא נמתח את הקו תמיד נצטרך להתמודד עם שאלת ה'היתול והשיגעון' שכתב היסוד עולם. והנה באחרונים הובאו הוכחות רבות שהקו לא יכול לעבור ביבשה, ולעומת זאת

חקר ועיון / הרב יהושע מנחם בלושטיין שט

לפי דעת הרב מרצבך יבשת אמריקה הענקית משוייכת למערב יבשת העולם (-אירואסיה) ולא למזרח, מכיון שהאוקיינוס האטלנטי קטן פי כמה וכמה מהאוקיינוס השקט, ויבשת אמריקה קרובה יותר למערב יבשת העולם (-אירופה) מאשר למזרח יבשת העולם (-אסיה), ולכן ברור שהאוקיינוס המקיף את העולם המוזכר בדברי חז"ל אינו האוקיינוס האטלנטי, אלא האוקיינוס השקט.

והאיים הסמוכים ליבשת אמריקה, הם המשך של היישוב המערבי, שהרי לא יעלה על הדעת שהשטח הימי הקטן המבדיל ביניהם לבין אמריקה הוא האוקיינוס, אלא ברור שהאוקיינוס הוא הים הגדול הנמצא מצידם השני.

וכן במזרח, כל האיים הסמוכים למזרח יבשת העולם הם המשך של היישוב המזרחי, שהרי לא יעלה על הדעת שים אוקיינוס הוא השטח הקטן המפריד בין סין ליפן לדוגמא, אלא ברור שהים הגדול שמעברה השני של יפן הוא הים הגדול.

ורק אחרי שנגמר רצף האיים הממשיכים את היישוב המזרחי ורצף האיים הממשיכים את היישוב המערבי מתחיל האוקיינוס שאין בו יבשות ואיים, והוא סוף העולם, והוא המבדיל בין היישוב המזרחי ליישוב המערבי.

שיטה הרב מרצבך הולכת צעד אחד קדימה משיטות הרי"מ שפירא החזון אי"ש הגרימ"ט הבני ציון והרב בנימין רבינוביץ' תאומים: הרב מרצבך מסכים עם הנחת הרי"מ שפירא החזון אי"ש הגרימ"ט הבני ציון והרב בנימין רבינוביץ' תאומים, שיש הבדל קבוע מששת ימי בראשית בין המזרח לבין המערב, אך הוא חולק על הקביעה שקו הוא שמבדיל ביניהם, ולדעתו האוקיינוס הוא המבדיל בין המזרח למערב.

הבעייתיות בשיטה זו

שיטת הרב מרצבך ישרה ונפלאה, אולם חיסרון אחד ניתן למצוא בה.

המציאות היא כי גם בלב ליבו של האוקיינוס פזורות יבשות ואיים, וקצת קשה לקבל את הצעת הרב מרצבך שיש למדוד את הקילומטרים ולקבוע את שייכותו של כל אי ואי על פי הצד אליו הוא קרוב יותר. הנוסחה הזו טובה לקצוות, אבל כאשר מדובר בלב האוקיינוס, גם אם אי מסויים קרוב לצד זה או אחר כמה קילומטרים יותר, לא כל כך מתקבל על הדעת לומר שהצד היותר רחוק הוא האוקיינוס והצד הפחות רחוק אינו האוקיינוס, ויותר נראה ששניהם האוקיינוס, ולכן צריך לחפש הגדרה אחרת שנוכל להכריע על פיה לגבי מזרחיותו ומערביותו של כל אי ויבשה, גם השוכנים בלב האוקיינוס.

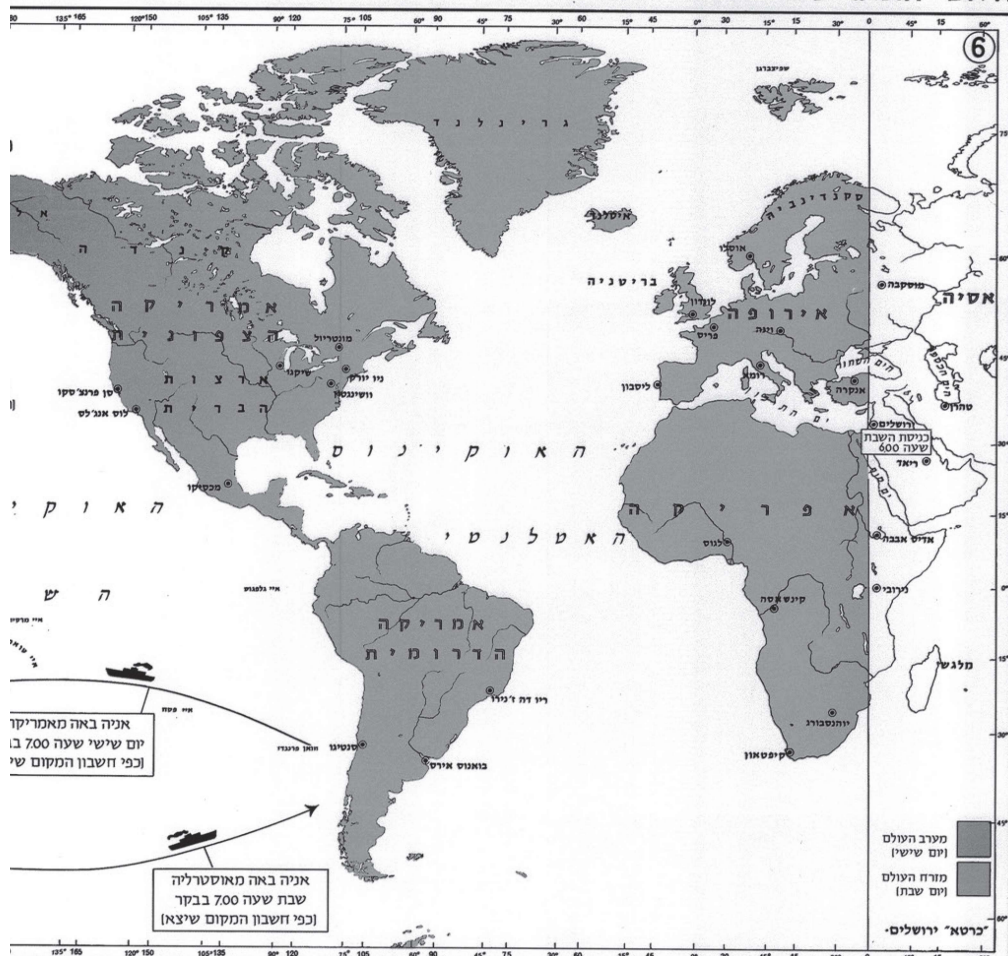
שיטת הגרמ"מ כשר:

תחומי המזרח והמערב נקבעו באופן טבעי
על ידי המתישבים הראשונים באותם מקומות

כאן מגיעים אנו לשיטתו של הגאון הגדול הרב מנחם מנדל כשר זצ"ל.

בספרו המקיף 'קו התאריך הישראלי' פורס הרב כשר בהרחבה את דעתו כי התורה לא קבעה שום הגדרה לתחומי המזרח והמערב כיון שהתפשטות המזרח והמערב הם עניין של מציאות בשטח. דעת התורה אומרת שכל מה שנקרא מזרח וממשיך את המזרח - הרי הוא מזרח, וכל מה שנקרא מערב וממשיך את המערב - הרי הוא מערב,

חלופי התאריכים בחופי היבשות במזרח ובמערב העולם לפי הרב מנחם

שיב _____ על דעת רבו

לפי שיטת הרב כשר הטעם שיושבי יבשת אמריקה מייחסים את עצמם כמערביים ליבשת העולם, הוא מפני שמגלי יבשת אמריקה הגיעו אליה מאירופה, ובהגיעם למקום לא היה להם כל ספק בדבר התאריך במקום, אלא נהגו בפשטות להמשיך ולמנות את ימי השבוע כמו המקום שממנו יצאו, וכך הסתפח המקום ליישוב המערבי ונעשה לחלק ממנו.

וכך בדיוק היה גם עם יושבי הארצות החדשות שהתגלו שלבים שלבים בשנים שלאחר מכן, היבשות והאיים שהתגלו על ידי נוסעים שיצאו מאמריקה, הסתפחו באופן טבעי ליישוב המערבי, ואילו היבשות והאיים שגילו נוסעים שיצאו מן היישוב המזרחי - הפכו באופן טבעי לחלק מן היישוב המזרחי. כך הורחבו גבולות המזרח והמערב בעולם, ועמם באופן טבעי אף אופן מניין הימים.

אנשי המזרח שהמשיכו מזרחה ואנשי המערב שהתקדמו מערבה, האריכו והמשיכו את היישוב המזרחי ואת היישוב המערבי, כל אחד עד היכן שהגיע. בסוף באיזה שהוא שלב גילו אנשי היישוב המזרחי ואנשי היישוב המערבי שאם הם מתקדמים הלאה הם פוגשים זה בזה, ואז נוצר מאליו מקום ההבדל בין המזרח למערב, כאשר המזרחיים שהמשיכו הלאה ונתקלו באיים שכבר נכבשו על ידי המערביים - ויתרו על מניינם וביטלוהו לטובת המניין שבפי אנשי המקום, והמערביים שהמשיכו הלאה ונתקלו באיים שכבר נכבשו על ידי המזרחיים ויתרו על מניינם וביטלוהו לטובת המניין שבפי אנשי המקום.

כך נוצר נקבע והתייסד הגבול שבין מזרח העולם למערבו.

כל איזור חדש שגילו אנשי המזרח, נחשב בעיני מגליו ובעיני העולם כולו כמזרחי, והחל להיות מצוייר באורח קבע בצד המזרחי של המפה. וכן במערב, כל איזור חדש שהתגלה על ידי יושבי מערב, נחשב בעיני מגליו ובעיני העולם כולו כמערבי, והחל להיות מצוייר באורח קבע בצד המערבי של המפה. למעשה אנחנו יודעים שמפת העולם כלל אינה אמורה להיות שטוחה, אלא יש ליטול את שתי קצותיה ולחברם זה עם זה. אבל גם כאשר מחברים את הקצוות - המפה לא משתנה, ומה שנחשב כמזרחי נשאר מזרחי, ומה שנחשב כמערבי נשאר מערבי, וקו התפר עובר במקום החיבור של שתי קצוות המפה השטוחה.

כמוזבן שאם היה ידוע לנו מאיזה מקור כל שהוא שעל פי התורה יש איים שחל עליהם שם מזרח בדווקא, ויש איים שחל עליהם שם מערב בדווקא, אז ודאי היינו אומרים שאין במניין אנשי המקום הראשונים כלום, כיון שהמניין שבפיהם נגד את דין התורה החל והשורה על שטח אדמתם. אבל כיון שהתורה אינה קובעת בשום מקום דין מזרח או דין מערב על מקום גיאוגרפי כל שהוא, אין שום סברא שעלינו לבוא ולשנות את המניין שהחזיקו והנהיגו בו כובשי המקום הראשונים, אלא אדרבה, הדין נותן כי עלינו להשאיר את המזרחיים בחזקת מזרח ואת המערביים בחזקת מערב.

חקר ועיון / הרב יהושע מנחם בלושטיין _____ שיג

הן מניין ימות השבוע אינו עניין גיאוגרפי של מקומות ושטחים, שבשטח זה חל מניין זה ויש למנות כך ובשטח זה חל מניין זה ויש למנות כך, אלא הוא עניינם של בני האדם המונים את הימים, כמו שמבואר בתשובות הרדב"ז¹⁵, ולכן כל מקום שהגיעו אליו בני אדם והמשיכו לשם מניין מסויים של ימי השבוע, אין שום סיבה לומר שתחול במקום זה שיטת מניין נוגדת.

וכשם שהסכימו האחרונים שלא מסתבר לחתוך יבשה, כך לא מסתבר לחתוך יישוב. ולכן איננו יכולים לחתוך באמצע היישוב המזרחי ולא באמצע היישוב המערבי, אלא רק במקום החיבור שביניהם, שהוא המקום הטבעי והמתבקש להבדיל בו בין מזרח העולם למערבו.

והבדלה זו אינה על ידי קו כמובן, אלא כל זמן שאדם מהלך בספינה הוא מונה כמניינו, וכאשר הוא יורד ליבשה, אם זוהי יבשה שנכבשה על ידי אנשי מזרח - ינהג שם כמניין אנשי המזרח, ואם זוהי יבשה שנכבשה על ידי אנשי מערב - ינהג שם כמניין אנשי המערב.

כדעה זו נקטו רבים מהאחרונים. הראשון שהעלה את הדעה הזו הוא הרב משה חיים רימיני זצ"ל בספר 'מחר חודש', וזה לשונו:

"מה שנראה לי יותר נכון בזה הוא שכל אחד ואחד ישבות ביום השביעי ובמועדי ה' כפי מקומו וכפי מצב הארץ אשר הוא דר בה... שאין לזוז ממה שהסכימו עליו יושבי הערים ההם בקריאת ימי השבוע, ואם הסכימו להקדים יקדימו ואם הסכימו לאחר יאחרו, מפני שאם בני אדם כשפרו ורכו ונפוצו על פני כל הארץ נסעו מארץ ישראל מקום מולדתם והלכו לדור בערים ההם דרך קדים, בוודאי שהקדימו לבני ארץ ישראל, ואם נתיבתם היו דרך ימה, אין ספק שאיחרו לבני ארץ ישראל, ולכן אין לזוז ממה שהסכימו עליו בתחילת הישוב בערים ההם".

המזרח למערב וכי לכל מקום בעולם יש מן התורה דין מזרח או דין מערב [ולא נחלקו ביניהן אלא מה הוא והיכן הוא הבדל זה] - סבורות שלושת השיטות הללו [שיטת ז'-ט'] כי אין מן התורה דין מזרח או דין מערב על שום מקום בעולם.

וחלוקות שיטות אלו בינן לבין עצמן כיצד צריכים אנו לנהוג לאור העובדה כי מן התורה אין הבדלה הלכתית בין המזרח למערב. דעת הרב כשר היא המתונה מבין שלושת הדעות, כי גם לדעתו סוף סוף מיד אחר שסיימו המזרח והמערב להתפשט - התקבע הבדל יציב ומחייב בין המזרח למערב, מה שאין כן לפי הדעות האחרות שהלכו צעד אחד ושתיים קדימה וכמו שיתבאר.

15. חלק א' סימן ע"ה. תשובת הרדב"ז שם אינה נסובה על שאלת קו התאריך, אבל ניתן ללמוד ממנה שעינין השבת הוא ה'מונה שישוה ומקדש שביעי' של כל יהודי ויהודי בכל מיקום גיאוגרפי שהוא.

היסוד אותו העלה על הכתב הרדב"ז לראשונה, מהוה יסוד לכל השיטות שלפיהן אין מן התורה הבדל קבוע בין המזרח למערב: שיטת הרב כשר המתבארת כאן [שיטה ז'], ושיטות היש"ר מקנדיאה [שיטה ח'] והיעב"ץ [שיטה ט'] שיתבארו להלן.

בניגוד לששת השיטות הקודמות [שיטות א'-ו'], הסבורות שיש מן התורה הבדל גיאוגרפי קבוע בין

בימי הפולמוס השני נקט בשיטה זו הגר"ש מוהליבר זצ"ל¹⁶, ובימי הפולמוס השלישי הסכימו עם הגרמ"מ כשר ואחזו בשיטה זו רבנים ופוסקים רבים, שהבולטים ביניהם הינם הגר"ר איסר זלמן מלצר¹⁷, והגר"ר צבי פסח פרנק¹⁸ זכר צדיקים לברכה.

שיטת הגרמ"מ כשר הולכת צעד אחד קדימה משיטות הרי"מ שפירא החזון אי"ש הגרימ"ט הבני ציון הרב בנימין רבינוביץ' תאומים והרב מרצבך: הגרמ"מ מקבל את הנחת הרי"מ שפירא החזון אי"ש הגרימ"ט הבני ציון הרב בנימין רבינוביץ' תאומים והרב מרצבך שיש בעולם חלוקה קבועה בין מזרח ומערב, אבל הוא חולק על הקביעה כי חלוקה זו קיימת מששת ימי בראשית, וסבור כי היא נוצרה באופן טבעי.

לעשות מערדיאן. ואם כן מקום הפגישה מבאי מזרח עם באי מערב, הלא הוא המערדיאן האמיתי על פי התורה. ואין ביכלתנו לשנות מספר הימים לא במזרח ולא במערב, ולבחור לנו מערדיאן על פי סברות ואומדנות, ועל זה נאמר 'לא תסיג גבול רעך אשר גבלו ראשונים', ואמרו עלה 'גבול שגבלו ראשונים לא תסיג'. כי גבולם היה גבול הטבעי אשר הוגבל לנו ברצונו יתעלה כפי הסדר אשר עלה ברצונו לפתוח לפנינו שערי הארצות אשר לא נודעו לנו ואלפי שנה כיסה אותם התהום במשאון".

17. כבר בשנת תש"ב קבע הגרא"ז מלצר במכתב שכתב לחזו"א, שאין שום מקור בש"ס ובפוסקים לקיומו של קו תאריך, ולפיכך הסיק כי עלינו לקבוע את דרך ההנהגה בכל מקום על פי סברא חיצונית. אלא שבאותה עת עדיין לא העלה על דעתו שקיימת אפשרות לתלות את הדבר בנסיבות כמו דרך הגעתם של המתיישבים, על כן קבע הגרא"ז כי בהתאם לזה מסתבר להניח שקו התאריך עובר 180 מעלות מירושלים. אך אחרי שעדיין בדבר, ואחרי שראה את דבריו של רבי שמואל מוהליבר, הכריע כי לאור קביעתו הראשונה (שממנה לא חזר בו) שאין לנו בתלמוד מקור לקיום קו תאריך - הדרך הנכונה היא דרכו של הרב כשר. וכפי שכתב במכתבו הנדפס בראש ספר קו התאריך הישראלי: "גם אני מסכים לפסק דינו של הבית דין בארץ ישראל, שהוא מבוסס על תשובת הרדב"ז, וכן פסק בעל שואל ומשיב

16. במאמר ארוך שפירסם תחת הכותרת "'לא תסיג גבול רעך אשר גבלו ראשונים', - 'גבול שגבלו הראשונים לא תסיג'" (נדפס בספר דברי חכמים ובתשובות הרב מוהליבר), וזה לשונו שם בסוף המאמר:

"אם כל מדינות וארצות חצי כדור השני היו מתגלים לפנינו כאחד, והיינו מוכרחים לקבוע מערדיאן (-קו תאריך) קבוע במקום אחד, היינו קובעים אותו 180 מעלות מירושלים... אבל... שבאמת לא נמצאו כל ארצות חצי כדור השני כאחד, אבל התרים שעברו את הים המערבי נגלתה לפנינו המדינה הסמוכה לים המערבי, אחר כך נסעו הלאה ומצאו עוד מדינה וכו', כן כשהתחילו לעבור את הים המזרחי נגלתה גם כן המדינה הסמוכה לו, ונסעו הלאה וחזרו ומצאו, עד אשר נפגשו אלה באלה וראו שמחולקים ביום תמים בחשבון הימים, וקבעו שם המערדיאן, פשוט שהוא הוא המערדיאן גם על פי התורה, ואין לנו להסתכל אם הוא 180 מעלות מירושלים או לא, כי זה הוא המערדיאן הטבעי.

כי כל זמן אשר לא ידענו להקיף את כל הכדור הארצי לא נתאחדו המערב עם המזרח, אבל מי שנסע מראשית המזרח לקצה המערב ורצה לשוב למקומו היה מוכרח לשוב אחורנית וכל הדרך שנסע בבואו יסע גם בחזרתו, אם כן לא היו צריכים למערדיאן, אבל ראשית המזרח הוא ההתחלה לחשבון הימים, ואחרית המערב הוא סוף החשבון. אבל מאחר שכבר נתגלה לפנינו כל הכדור ונפרצו אשיות המזרח והמערב היה בהכרח

שיטת היש"ר מקנדיאה:

מזרחיותו ומערביותו של כל מקום נקבעת לפי הצד אליו משייכים יושבי המקום את עצמם

הרב הגדול רבי יוסף שלמה דילמדיגו, המכונה היש"ר מקנדיאה, בספר אילם (מעין חתום אות מ"ח) מתייחס לשאלת הגדרת מזרח ומערב וכותב "ובזה הישראלי יעשה כפי המקום בעניין שמירת השבת והחג".

אי אפשר לדעת בוודאות, אבל נראה מדברי הרב כי אין כוונתו למנהג יהודי המקום אלא למנהג האזרחים יושבי המקום (כן משמע מהלשון "הישראלי יעשה"), וגם נראה ברור שאין כוונתו למנהג הכובשים הראשונים, אלא למנהג הנוהג באותה העת בקרב יושבי המקום.

ואם כנים הדברים, הרי לנו שיטה חדשה, שהגדרת מזרח או מערב אינה תלויה רק במה שהיה לפני שנים רבות בעת הכיבוש הראשון של המקום, כדעת הגרמ"מ כשר והגר"ש מוהליבר והרב מחר חודש, אלא גם במנהג המקום באותה העת.

קדושת יום השבת אם יוטל ח"ו איזה ספק בקביעותו, לזאת חוב קדוש הוא על גדולי דורנו לעמוד על המשמר ולהיות מגודרי גדר שלא יבוא מי שהוא לפרוץ בקדושת השבת ובקביעותו בכל מקום בעולם מכפי ששומרים אותו היום".

"ובנוגע לקביעת קו תאריך, בש"ס ופוסקים ובשו"ע אין רמז לזה (מלבד הכוזרי והר"ה), וזה הוכחה ברורה שעל פי התורה אין [מקום] קו תאריך לענין קביעת שבת, דכיצד יחסר בתורת ה' תמימה עיקר גדול כזה שגופי תורה תלויים בו, כמו שביאר יפה הגר"מ כשר שאצלנו יש רק מזרח ומערב. וזה מוכיח כשיטת הראשונים הנ"ל שכך היא מצות השבת על פי התורה, שבכל מקום שהוא יעבוד ששה ימים במקום שהוא נמצא, ויום השביעי הוא שבת קודש, ואם הוא בא לישוב שהיום משתנה צריך להתנהג כאנשי המקום, ומזה אין לזוז".

[הערה: יש מקום לומר שדעת הגר"פ פראנק והגרא"ז מלצר מרחיקת לכת אפילו יותר משיטת הגרמ"מ כשר, כי לא הזכירו בדבריהם את הכובשים הראשונים, אלא בעיקר את מנהג אנשי המקום ואת היעדרו של קו תאריך, וזה מזכיר את השיטות הבאות שיתבארו בס"ד. ולא באתי רק להעיר].

והגר"ש מוהליבר ועוד הרבה מגדולי ישראל, שאין לשנות ח"ו את השבת בשום מקום בעולם, לא ליום ראשון ולא ליום שישי, כי אין לנו בש"ס ושולחן ערוך שום רמז שיש להתחשב בשמירת שבת עם קוים, אלא העיקר מונה שישה ומקדש שביעי, ובכל מקום בעולם ישמרו את השבת כמו ששמרו אותו עד עכשיו".

18. במכתבו הנדפס בראש ספר קו התאריך הישראלי ובשו"ת הר צבי או"ח סימן קל"ח: "והנה טוב עשה כבוד ידידי הגאון ר' מנחם מענדל כשר שליט"א שנכנס בעומק הענין לברר את הדבר על פי התשובות אשר מצא ידו לאסוף כעמיר גורנה את דברי גדולי הדורות שדיברו בזה. וביחוד בירר שיטת הראב"ד והיסוד עולם שחולקים על הכוזרי והר"ה. כן פסק הרדב"ז בתשובה הלכה למעשה כהיסוד עולם שהשבת בכל מקום בעולם מונה שישה ומשמר שביעי, ובזמן האחרון פסק כן בעל שואל ומשיב גם כן על יסוד דברי הרדב"ז. וזה מקרוב נדפס בירושלים ספר תשובות מהגאון ר' שמואל מוהליבר הגאב"ד מביאליסטוק (ומקודם נדפס בספר דברי חכמים), שהוא מרעיש עולמות על מי שרוצה לפגום בקביעת יום השבת לנטות מהפסק הנזכר, ובהיות שענין זה עלול לסכן את

שטו _____ על דעת רבו

כי יש מקומות בעולם, בעיקר באיזור אמצע האוקיינוס השקט ששם הוא הגבול הטבעי של המזרח והמערב, שאמנם נכבשו על ידי כובשים מזרחיים ונקבע בהם למנות כמניין אנשי המזרח, אבל אחר ימים ושנים עקב סיבות שונות החלו אנשי אותו המקום לחוש שייכות יתירה ליישוב המערבי, או להיפך, והוחלט ביניהם לשנות מניינם ולהתחיל למנות כבני היישוב השני. ויש לדון מה יהיה הדין במקרה שיבואו יהודים למקום זה לאחר השינוי.

והנה לדעת הגרמ"מ כשר והגר"ש מוהליבר והרב מחר חודש אין שום ספק כי על יהודים אלו לקבוע שבתם לפי המניין המקורי שהוקבע בעת כיבוש האי, למרות ועל אף שהוא התבטל והשתנה אחר כך, כי כובשי האי קבעו ככיבושם את דין האי לדורות, וכפי שיתבאר היטב למעיין בדבריהם ובטעמם.

אך בדעת היש"ר מקנדיאה (ואולי אף בדעת אחרונים נוספים) יש לצדד שסבירא ליה שכיון שהיהודים הגיעו כעת, עליהם לאחוז במניין הנוהג במקום זה עתה, מפני שיש לומר שכל שבשעת בואם השתייך האי לצד מסויים ונהג בו מניין מסויים, הרי זה הוא מניין יושבי המקום ויש לאחוז בו, כי שינוי המנהג ביטל את המנהג הראשון שקבעו הכובשים הראשונים ומעתה שייך האי לצד אליו הוא משייך את עצמו, ובפרט כאשר הדבר נעשה על ידי השלטונות, ודינא דמלכותא דינא בכל דבר שאינו נוגד את דין התורה.

שהרי מצד התורה לא שורה על אדמת האי הזה לא דין מזרח ולא דין מערב, ואין הדבר תלוי אלא בחלוקה הטבעית ובהשתייכות המקום ליישוב זה או ליישוב שכנגדו, ואם כן יתכן מאד שכיון שהשתנתה המציאות והשתנתה החלוקה הטבעית - וגם השתייכות האי השתנתה, כי תושביו כבר אינם מייחסים את עצמם ליישוב זה אלא לחבירו, ואין שום קדושה בקביעת הכובשים הראשונים דוקא¹⁹.

שיטת היש"ר מקנדיאה הולכת צעד אחד קדימה משיטות הרי"מ שפירא החזון אי"ש הגרי"מ ט הבני ציון הרב בנימין רבינוביץ' תאומים הרב מרצבך והרב כשר: היש"ר מקנדיאה מסכים אמנם שיש הכרח בהגדרת תחומי המזרח והמערב בעולם. אבל הוא חולק על כך שההגדרה הזו קבועה, ולדעתו היא יכולה להשתנות.

19. וכמה כותבים ומחברים, ביניהם חכמים גדולים ואנשי שם, מביאים דעה זו כאילו זוהי דעת הגרמ"מ כשר, ובאשר שהאמת אינה כן, נזדקקנו לפרש הדברים.

19. תהי דעת היש"ר מקנדיאה ושאר האחרונים אשר תהיה, הגאון הגדול רבי מנחם מנדל כשר זצ"ל ודאי אינו סובר כן כלל וכמו שכתבנו בפנים. ולא היינו צריכים להדגיש זאת אם לא שכמה

חקר ועיון / הרב יהושע מנחם בלושטיין _____ שיז

שיטת היעב"ץ:

הכל הולך אחר מניין כל יחיד ויחיד ומנהג כל יישוב ויישוב

השיטה מרחיקת הלכת ביותר הינה שיטת היעב"ץ (מור וקציעה אר"ח סימן שמ"ד), שחשיבות יתירה נודעת לה כיון שהוא היה הפוסק הראשון שנשאל למעשה בשאלת הגדרת המזרח והמערב. היעב"ץ הכיר את הנכתב עד זמנו בשאלה זו, וגם הכיר כבר היטב את המציאות הגיאוגרפית, ופסק בשאלה למעשה.

לדעת היעב"ץ, כיון שכפי שכבר כתבנו לעיל חז"ל הקדושים לא ביארו לנו בשום מקום את גבולות המזרח והמערב - באמת אין על פי התורה שום חלוקה בין מזרח למערב, ולכן אין זה משנה כלל היכן נמצא האדם, תמיד עליו לשמור על מניינו שמנה עד עכשיו על פי המקום שיצא משם, ולמנות שישה ולקדש שביעי גם אם הוא מקיף את כדור הארץ ומגיע למקומות רחוקים מאד, ואפילו מקומות שנמצאים בעומק יבשת אירואסיה.

ולדוגמא, יהודי שיצא מארץ ישראל והקיף את העולם והגיע לבבל, אם לא פגש שום קהילה יהודית בדרכו - הרי הוא מונה כדרכו וכמניינו בלי להתחשב כלל במנהג המקום השונה²⁰.

רק דבר אחד יכול לגרום לאדם לפי היעב"ץ לשנות את מניינו ולהתחיל למנות מניין אחר: פגישה או התערות ביישוב יהודי שבו מונים היהודים שישה ומקדשים שביעי באופן אחר, שאז מחוייב האדם לוותר על מניינו ולבטל אותו מפני מנהג יהודי המקום, כדין הבא למקום שנוהגים אחרת ממנהגו.

היעב"ץ אינו יחידי בדעה זו. גם הרב בנימין זאב ווילנר מעיר יארוסלב במאמרו שנדפס בספר דברי חכמים, ובשו"ת בית אברהם לרבי אברהם עבר הירשאוויטץ (בתחילת הספר), ובספר מחשבות בעצה (חלק פרפראות לחכמה סימן א'), נוטים לדעה זו, עיין שם.

שיטת היעב"ץ הולכת צעד אחד קדימה משיטות הרי"מ שפירא החזון אי"ש הגרימ"ט הבני ציון הרב בנימין רבינוביץ' תאומים הרב מרצבך הרב כשר והיש"ר מקנדיאה: היעב"ץ אינו מסכים עם הרי"מ שפירא החזון אי"ש הגרימ"ט הבני ציון הרב בנימין רבינוביץ' תאומים הרב מרצבך הרב כשר והיש"ר מקנדיאה אפילו על הנחת היסוד היחידה והבסיסית שלגביה כולם תמימי דעים, והוא סבור שאין כל הכרח בקביעת גבול בין מזרח העולם למערבו.

20. הרבה יותר משיטת הגרימ"מ כשר, שמודה בצורך בחלוקה ובהבדל בין מזרח העולם למערבו, ואף סבור כי היא אינה ניתנת לשינוי.

גם שיטה זו הובאה במהלך השנים בכמה מקורות כשיטתו של הגרימ"מ כשר, אבל פשוט וברור שאין הדבר כן, כי שיטה זו מרחיקה לכת

שיח _____ על דעת רבו

"תְּפִיחֵי זָהָב בְּמִשְׁפָּלוֹת פָּסַף דָּבָר דָּבָר עַל אִפְנֵיוֹ"

מטרת מאמר זה הינה לעורר לב המעיין אל הסוגיה הייחודית והמרתקת של הגדרת תחומי המזרח והמערב, ולהנגיש באופן קל וברור את שיטות גדולי ישראל ובראשן את שיטתו המיוחדת של הגרמ"מ כשר זצ"ל, להסביר את ההיגיון העומד מאחורי שיטתו ומדוע דחה את השיטות האחרות, ולהראות כי לשיטתו יסודות איתנים ומוצקים וכי היא מוסכמת על רבים מהפוסקים, וגם להעמיד שיטתו על דיוקה לאפוקי מהטועים ומייחסים דברים אשר לא כן. כמובן שאין בדברים משום מיצוי שיטתו הארוכה המתבארת על פני למעלה מ-300 עמודי הספר 'קו התאריך הישראלי'.

לסיים המאמר, ברצוני להודות לידידי הגאון המפורסם עורך הספר 'קו התאריך הישראלי' לגרמ"מ כשר ומגדולי המומחים בנושא קו התאריך, הרב זלמן מנחם קורן שליט"א, שהעניק לי בטובו שעות יקרות מזמנו.

"...ולדעתי יש להוסיף רעיון שנסמכו סנהדרין למזבח, מפני שבנין מזבח כפי דיני התורה, היה מסמל התרחקות עד הקצה האחרון מג' עבירות שדינם יהרג ואל יעבור, והמה עבודה זרה ג"ע ושפיכות דמים; א. בפסוק 'מזבח אדמה תעשה לי', מבואר הטעם משום שדרכם של או"ה היה לעשות דמות צורה של ע"ז באבנים, לכך נצטוו לעשות מזבח מאדמה או מאבנים שאינן גזוזות. ראה לעיל אות תקנה. ב. גילוי עריות - המצוה שלא לעלות במעלות על המזבח שלא תגלה ערוותך עליו, הגם שהיו לבושים מכנסים, בכל זאת אפילו פסיעה גסה יתירה אסרה תורה, וכמה הוא המרחק מזה לגילוי עריות מממש. ג. שפכ"ד - מזבח שנגע בו ברזל נפסל למזבח משום שהוא מקצר ימיו של אדם, והמזבח נברא להאריך שנותיו של אדם, ואינו בדין להרים מקצר על המאריך. מזה אפשר ללמוד איך יש להתרחק משפיכת דמים וכל אביזרי'. ולכן רצתה התורה שהמזבח יהיה סמוך למושב הסנהדרין עיני העדה שעליהם לדון דיני נפשות, כדי שיהיה להם תמיד לזכרון רצון התורה שנתגלה בדיני מזבח, שיתרחק האדם מן העבירות עד המדרגה הקיצונית"

[תו"ש יתרו כ אות תקעד]